

Зоряна ЯКУБОВИЧ

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ МАШИНОБУДІВНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Здійснено аналіз підходів до трактування поняття “система економічної безпеки підприємства”, виділено елементи системи економічної безпеки машинобудівного підприємства, визначено мету, цілі, завдання та принципи цієї системи.

Ключові слова: *система, система економічної безпеки підприємства, елементи системи, принципи, завдання системи.*

Проблема формування системи економічної безпеки машинобудівного підприємства на сьогодні є особливо *актуальною*, адже в умовах економічної кризи зростає ризик виникнення як зовнішніх, так і внутрішніх загроз. Насамперед, це пов'язано із політичною та економічною нестабільністю в країні, неконкурентоспроможністю вітчизняної продукції, захопленням підприємств незаконним шляхом, посиленням монополізму на ринку, враховуючи банкрутство численних підприємств. Щодо внутрішніх небезпек, то в умовах нестабільності часто виникають непередбачені витрати ресурсів, а також дефіцит у фінансуванні, конфлікти між власниками підприємства, свідоме чи несвідоме нанесення шкоди підприємству його працівниками. Тому, за таких умов, необхідною є організація і постійне вдосконалення функціонування системи економічної безпеки підприємства.

Завданнями статті є: виділення елементів системи економічної безпеки машинобудівного підприємства, формування її мети, цілей та завдань, а також вибір принципів, яких необхідно дотримуватись для її ефективного функціонування.

Системний підхід та можливість його застосування для вирішення складних задач зустрічається у *численних працях* [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7]. Теоретичні аспекти формування системи економічної безпеки було розглянуто у низці наукових праць, таких авторів, як В. Ортинський [8], І. Шевченко [9], Н. Третьякова [10], О. Коробчинський [11], О. Ананьєв, Б. Мізюк [12], Т. Андреева, Т. Петровська, І. Грицькова [13], О. Мороз, Н. Карачина, Т. Халімон [14], К. Коваленко [15], Р. Квасницька, І. Доценко [16], Т. Слободяник [17]. Значну увагу вони приділяють розгляду принципів, цілей та завдань системи економічної безпеки. Проте, у своїх роботах науковці, як правило, досліджують окремі елементи системи економічної безпеки підприємства.

Одним із основоположників загальної теорії систем вважається Л. фон Берталанфі, що розглядав систему, як комплекс взаємодіючих елементів. Він зробив акцент не на тому, що ціле складається з частин, а на тому, що поведінка та властивості цілого визначаються взаємодією його частин [1]. О. Кузьмін, О. Мельник [2] зазначають, що система – це сукупність пов'язаних та взаємодіючих між собою елементів, метою якої є досягнення цілей, використовуючи системні принципи. Таке ж трактування системи подано і у роботі [3], однак зазначається, що елементи системи пов'язані між собою за деякою системотвірною ознакою. В. Садовський [4] при трактуванні поняття “система” враховує ще і взаємодію із зовнішнім середовищем. Близьке за значенням до цього визначення дає Ю. Сурмін, який зазначає, що система – це комплекс елементів, взаємопов'язаних та взаємодіючих між собою і з середовищем, які утворюють при цьому єдине ціле [5].

Економічні системи відносять до великих складних систем, які складаються із взаємопов'язаних елементів і мають вхід, вихід, зв'язок із зовнішнім середовищем та зворотній зв'язок. На думку О. Шарапова, В. Дербенцева, Д. Семьонова [5], для того, щоб виокремити будь-яку систему із зовнішнього середовища, передусім, потрібно мати: об'єкт дослідження, що складається із сукупності елементів, взаємопов'язаних між собою за деякою ознакою; суб'єкт дослідження – тобто, так званого спостерігача; завдання – перелік робіт, які повинні виконуватись при ефективному функціонуванні системи [3]. Не можемо погодитись із визначенням суб'єкта, як спостерігача, адже з цього випливає, що суб'єкт не бере безпосередньої участі у процесі функціонування системи.

При трактуванні поняття системи економічної безпеки підприємства погляди науковців переважно розділені на дві категорії: система економічної безпеки підприємства та система управління економічною безпекою підприємства.

Низка авторів [8] розглядають систему економічної безпеки підприємства як певну сукупність, до якої входять суб'єкти, об'єкти та механізм реалізації безпеки на підприємстві. На нашу думку, таке розуміння системи економічної безпеки є неповним, адже у визначенні не враховується вплив зовнішнього середовища підприємства на систему. На думку І. Шевченко, системою економічної безпеки підприємства є комплекс дій економічного, організаційного, правового, функціонального характеру, які пов'язані між собою і безпосередньо спрямовані на забезпечення безпеки підприємства [9]. Н. Третьякова [10] виділяє поняття "система управління економічною безпекою підприємства", що трактується як сукупність спеціальних органів, служб, засобів, методів, які забезпечують захист інтересів підприємства від внутрішніх та зовнішніх небезпек. Такої ж думки щодо визначення цього поняття дотримується О. Коробчинський [11].

Система економічної безпеки підприємства розглядається як підсистема відкритої складної системи – підприємства. Виділимо основні елементи системи економічної безпеки підприємства (рис. 1):

1. Вхід системи – інформація, яка надходить із внутрішнього та зовнішнього середовища.

2. Суб'єкт системи – відділ економічної безпеки підприємства.

2.1. Мета; 2.2. Цілі; 2.3. Завдання; 2.4. Принципи; 2.5. Інструменти.

Суб'єкт системи повинен розробити конкретні дії щодо забезпечення економічної безпеки підприємства, що мають відповідати наперед сформованій меті, цілям (коротко- та довгостроковим), принципам.

Метою формування системи економічної безпеки підприємства є недопущення негативного впливу загроз зовнішнього та внутрішнього середовища на діяльність підприємства. Відповідно до сформованої мети суб'єкт системи визначає цілі, тобто, очікуваний результат функціонування системи. Для реалізації цілей системи економічної безпеки підприємства визначаються перелік завдань та інструментів Цілі та завдання системи економічної безпеки підприємства виступають її головними орієнтирами. При розробці цілей системи потрібно пам'ятати, що вони повинні бути конкретними, зрозумілими, взаємоузгодженими.

3. Об'єктами системи є:

- економічні процеси на підприємстві, які включають: залучення ресурсів; забезпечення збереження та використання ресурсів; отримання та ефективного використання результатів діяльності підприємства тощо;

- види діяльності: звичайна (операційна, фінансова, інвестиційна), надзвичайна;
- структурні підрозділи підприємства.

4. Вихід системи – рівень економічної безпеки підприємства, тобто це фактично досягнення мети її формування.

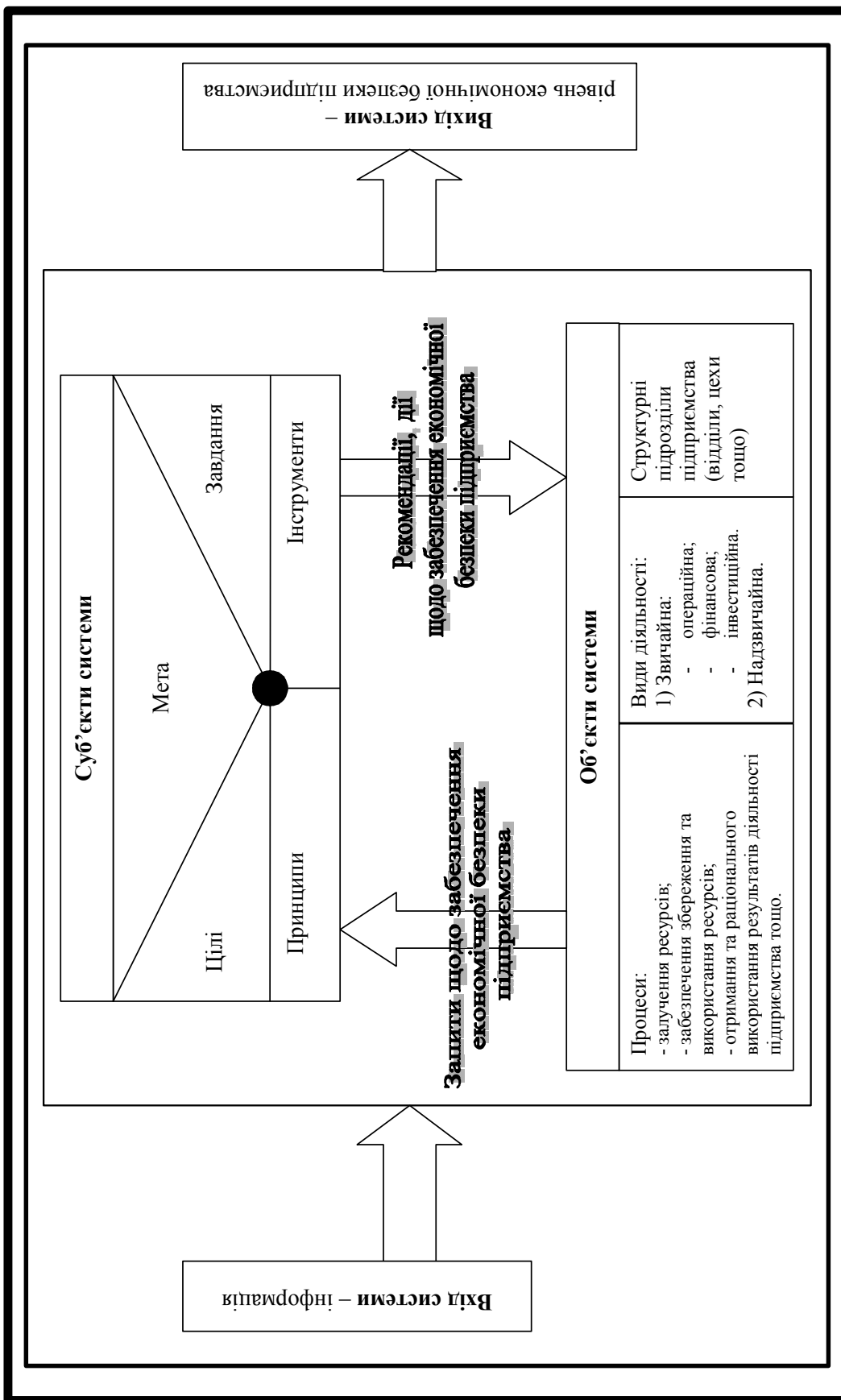

Рис. 1. Модель системи економічної безпеки машинобудівного підприємства

Взаємодія суб'єкта та об'єкта системи економічної безпеки підприємства відбувається через канали зв'язку у вигляді запитів, рекомендацій та дій. Об'єкт системи надсилає суб'єкту запит про ситуацію щодо забезпечення економічної безпеки підприємства, яка склалася, а суб'єкт, керуючись розробленими завданнями, впливає на об'єкт системи конкретними діями чи наданням рекомендацій. Спочатку робиться оцінка ситуації, далі розробляються конкретні дії та рекомендації, які передаються до виконання об'єктами системи.

Результатом функціонування системи є рівень економічної безпеки підприємства. Якщо результат негативний, тоді спостерігається низький рівень економічної безпеки, суб'єкт надсилає запит до об'єкта, на предмет виконання рекомендацій та на вхід системи, посиливши перевірку інформації на її достовірність, повноту, актуальність. Таким чином відбувається взаємозв'язок та взаємодія між всіма елементами системи економічної безпеки підприємства.

Зовнішній вплив на систему може бути як прямим так і опосередкованим, як позитивним, так і негативним. Зовнішніми суб'єктами впливу виступають: конкуренти, постачальники, покупці, держава через органи законодавчої, виконавчої та судової гілок влади, рейдери.

Будь-яка система повинна базуватися на певних наукових принципах – своєрідних правилах, які визначають вимоги до функціонування системи. Система економічної безпеки підприємства також повинна керуватися основними принципами (табл. 1), які відрізняються за своєю суттю.

Таблиця 1

Принципи, на яких ґрунтується система економічної безпеки підприємства на думку вітчизняних та зарубіжних вчених

Принципи	Автори						
	Н.Третьякова [8]	Т. Іванюта [10]	В. Ортинський [18]	М. Камлик [19]	О. Кириченко, Ю. Кіім [20]	Н. Левковець [21]	О. Могільний [22]
комплексності	+	+	+	+	+	+	+
системності	+	+	+	+		+	
своєчасності	+					+	+
безперервності	+	+	+	+		+	+
активності	+						+
законності	+	+	+	+	+	+	+
обґрунтованості	+						+
економічної доцільності, економності	+	+	+	+	+	+	+
взаємодії	+	+	+	+		+	+
координації	+						+
вдосконалення	+						
надійності	+						
централізації управління	+			+			+
пріоритету заходів попередження		+	+	+	+		
плановості		+	+	+		+	
компетентності		+	+	+		+	
поєднання гласності та конфіденційності		+	+	+		+	
контролю					+		
сумісності					+		
гнучкості					+		
комплексного підходу					+		
зворотного зв'язку					+		
побудови механізму забезпечення дієвості системи					+		
самостійності і відповідальності							+
спеціалізації							+

Ми не погоджуємося з думкою О. Кириченко та Ю. Кім щодо виділення зворотного зв'язку, як принципу системи [20], адже він є невід'ємним елементом цієї системи. Не можемо погодитись також з доцільністю виділення принципу спеціалізації [22], який передбачає, що для функціонування системи економічної безпеки підприємства повинні використовуватись спеціалізовані організації. Ми вважаємо, що на підприємстві повинен функціонувати власний відділ економічної безпеки або призначені працівники, відповідальні за забезпечення економічної безпеки на підприємстві. Якщо взяти принцип "побудови механізму забезпечення дієвості системи" [20], то його швидше можна назвати завданням системи економічної безпеки, адже при трактуванні чітко виділяються способи та засоби захисту економічних інтересів від зовнішніх та внутрішніх небезпек.

Виходячи з цих міркувань, *виділимо* основні принципи формування системи економічної безпеки підприємства:

- принцип законності: організація та функціонування системи повинно здійснюватись відповідно до чинного законодавства;
- принцип економічної доцільності: ефективність від впровадження системи повинна бути вищою від витрат, понесених на її створення;
- принцип своєчасності: система повинна своєчасно запобігати впливу негативних факторів;
- принцип безперервності: система повинна постійно функціонувати;
- принцип комплексності: забезпечення системою захищеності підприємства у розрізі всіх складових економічної безпеки;
- принцип вдосконалення: можливість удосконалення системи, використовуючи власний досвід, накопичений вітчизняний та зарубіжний досвід, новітні досягнення у науці та техніці;
- принцип гнучкості: можливість швидких змін у системі під впливом різних факторів.

Сформовані принципи виступають основним підґрунтям організації та подальшого функціонування системи економічної безпеки підприємства.

Ефективне функціонування системи економічної безпеки підприємства дасть змогу досягнути високого рівня його економічної безпеки, а також буде впливати на кінцевий результат діяльності підприємства – отримання прибутку. Запропоновані принципи сприятимуть забезпеченню досягнення цілей і виконання завдань системи.

Перспективами *подальших досліджень* у цьому напрямі є аналіз методів діагностики економічної безпеки підприємства, розробка показників оцінки рівня економічної безпеки у розрізі її складових.

Література

1. Волкова В. Н. *Из истории теории систем и системного анализа (фрагменты)* / В. Н. Волкова. – СПб.: СПбГПУ, 2001. – 260 с.
2. Кузьмін О. Є., Мельник О. Г. *Основи менеджменту: Підручник* / О. Є. Кузьмін, О. Г. Мельник. – К.: Академвидав, 2003. – 416 с. (Альма-матер)
3. Шарапов О. Д. *Економічна кібернетика: Навч. посібник* / О. Д. Шарапов, В. Д. Дербенцев, Д. Є. Семьонов. – К.: КНЕУ, 2004. – 231 с.
4. Садовский В. Н. *Основания общей теории систем. Логико-методологический анализ* / В. Н. Садовский. – М.: Наука, 1974. – 279 с.
5. Сурмин Ю. П. *Теория систем и системный анализ: Учеб. пособие* / Ю. П. Сурмин. – К.: МАУП, 2003. – 368 с.
6. Партин Г. О. *Особенности управления затратами машиностроительного предприятия на засадах системного подходу* / Г. О. Партин, А. І. Ясінська // *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. – 2009. – № 647. – С. 157–163.

7. Фещур Р. В. Управління розвитком машинобудівних підприємств / Р. В. Фещур, В. Ю. Самуляк // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". – 2008. – № 624. – С. 100–109.
8. Економічна безпека підприємств, організацій та установ: Навч. посібник [для студ. вищ. навч. закл.] / [В. Л. Ортинський, І. С. Керницький, З. Б. Живко та ін.]. – К.: Правова єдність, 2009. – 544 с.
9. Шевченко І. Особливості формування системи економічної безпеки підприємства / І. Шевченко // Наука молода. – 2008. – № 10. – С. 178–181.
10. Третьякова Н. С. Разработка системы управления экономической безопасностью предприятий: дис. на соискание учёной степени канд. экон. наук: 08.00.05 / Н. С. Третьякова. – Санкт-Петербург, 2003. – 206 с.
11. Коробчинський О. Л. Методика формування системи економічної безпеки підприємства / О. Л. Коробчинський // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 4. – С. 41–45.
12. Ананьев О. М. Теоретико-методологічні аспекти управління економічною безпекою підприємства: інформаційно-логістичний підхід / О. М. Ананьев, Б. М. Мізюк // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ (серія економічна). – 2009. – № 1. – С. 323–334.
13. Андрєєва Т. Є. Аналіз економічної безпеки діяльності підприємства як економічної категорії / Т. Є. Андрєєва, Т. Е. Петровська, І. Г. Грицькова // Научно-технический сборник "Коммунальное хозяйство городов". – 2009. – № 87. – С. 219–224.
14. Мороз О. В. Корпоративне управління на підприємствах України: постприватизаційний етап еволюції: монографія / О. В. Мороз, Н. П. Карачина, Т. М. Халімон. – Вінниця: УНІВЕРСУМ – Вінниця, 2008. – 180 с.
15. Коваленко К. В. Основи створення комплексної системи економічної безпеки підприємства: теоретичний аспект / К. В. Коваленко // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського. – 2008. – № 3. – С. 134–139.
16. Квасницька Р. С. Деякі методичні аспекти формування системи економічної безпеки підприємства / Р. С. Квасницька, І. О. Доценко // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 2. – С. 34–38.
17. Слободяник Т. М. Запровадження комплексної системи економічної безпеки та оцінка її ефективності на сучасному підприємстві / Т. М. Слободяник // Економічний простір. – 2008. – № 12/2. – С. 22–26.
18. Іванюта Т. М. Економічна безпека підприємства: навч. посібник / Т. М. Іванюта, А. О. Заїчковський. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 256 с.
19. Камлик М. І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект: навч. посібник / М. І. Камлик. – К.: Атіка, 2005. – 432 с.
20. Кириченко О. А. Методологічні основи економічної безпеки суб'єктів господарювання в трансформаційній економіці / О. А. Кириченко, Ю. Г. Кім // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 12. – С. 53–65.
21. Левковець Н. П. Принципи забезпечення економічної безпеки підприємств / Н. П. Левковець // Управління проектами, системний аналіз і логістика. – 2008. – № 5. – С. 333–336.
22. Могильный А. И. Основы безопасности бизнеса / А. И. Могильный, В. Н. Бесчастный, Ю. О. Винокуров. – Донецк: Регион, 2000. – 130 с.

Редакція отримала матеріал 21 грудня 2009 р.